

Розділ II. ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 321.01

Миرونенко Петро Володимирович

доктор політичних наук,
академік-засновник АПН

ДЕРЖАВНЕ ПРАВЛІННЯ ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ

Політичні трансформації форм правління наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. означили перехід багатьох країн від авторитаризму до демократії. Цей складний процес характеризують спільні парадигмальні ознаки, а також різноманітні регіональні, місцеві та інші відмінності, що актуалізує значущість наукової проблеми, покладеної в основу пропонованих наукових роздумів. У них репрезентовано основні напрями політологічного аналізу сутності форм правління, проаналізовано їхні трансформації, особливості перехідних моделей державної влади на постсоціалістичному просторі, розкрито динаміку становлення демократичної форми правління в сучасній Україні.

Ключові слова: форма правління, політичні трансформації, політичні рішення, політична система.

1. Теоретичне підґрунтя

Формат організації функціональної взаємодії державних органів влади визначає вектор становлення соціально-політичного простору та закономірності прийняття політичних рішень в рамках політичної системи. Розподіл політичних повноважень між законодавчою та виконавчою владою відображається на формі політичного режиму і на динаміці участі громадянського суспільства в політичних процесах у площині каналу владно-суспільного зв'язку. Аналіз практичної реаліза-

ції теоретичної матриці модифікації державного правління в українських соціально-політичних реаліях дозволить систематизувати основні ризики, проблеми і потенційні можливості модернізації політичного устрою, що в майбутньому стане превентивним заходом від організаційних прорахунків та основою для оптимізації адміністративного моделювання.

Актуальність тематики дослідження полягає в розширенні діапазону структурної кризи форми українського державного правління, посиленого конфронтаціями індивідуальних інтересів представників політичної еліти та необхідності раціоналізації функціонування державного апарату з орієнтацією на досвід минулих успіхів і помилок.

Питання теоретичного осмислення практичного моделювання інститутів державного правління стало об'єктом дослідження для представників різних політичних шкіл та наукових традицій. В даному аспекті варто виокремити науковий доробок С.Хантінгтона, Г. Алмонда, С. Верби, Л. Пая, Р. Даля, С. Ліпсета, У. Рос-тоу, Е. Вятра, Х. Лінца та А. Лейпгарта. В Україні питання становлення державного правління стали об'єктом вивчення Г. Зеленько, В. Шаповал, Р. Павленко, М. Михальченко, О. Мелешкіна, В. Горбатенко.

Актуальність державотворчої проблематики підкреслює американський дослідник Х. Лінц: „Останнім часом поновлені зусилля у вивченні і розумінні варіативності політичних демократій, але більшість аналізів сфокусована на закономірностях політичного конфлікту і більш спеціалізовано на партійній системі і формуванню коаліції, в контрасті з увагою багатьох класичних авторів до інституційного улаштування політичного процесу” [1, с. 3].

Загалом, питання дослідження форм політичного правління та пошуку оптимального варіанту організації

державної влади володіють значними історичними рамками. Генезис понять пов'язаних з державним правлінням бере свій початок ще з часів античності та представлений у працях Платона й Аристотеля, що намагалися досягти ідеальних пропорцій у конструюванні державного правління та виокремлювали можливі дефекти політичного врядування [7]. Ідеї політичного моделювання відображались у працях представників епохи Середньовіччя. Для прикладу, Августин намагався поєднати принципи формування державного правління з релігійними канонами [8]. Надалі, хвиля демократичних зрушень суспільного устрою відобразилась на уявленнях форми державної влади періоду Просвітництва. Один із представників французької школи політичної науки Ж.-Ж. Руссо побудував свою теорію ефективного правління на ідеях народовладдя [9]. Згодом, набули розвитку вивчення закономірностей взаємодії влади і суспільства та ролі інституту політичного лідерства в державотворчих процесах. Так інший французький дослідник А. де Токвіль формує державне правління, в якому роль суб'єктів державної політики спрямована на формування сприятливого для розвитку соціуму політичного середовища [10]. У свою чергу, Й. Шумпетер представляє альтернативні погляди на механізми співіснування політичної еліти та народних мас, в рамках яких пряме народовладдя унеможливується в контексті превалювання окремої привілейованої соціальної групи та її конкуренції за політичну перевагу [11]. Таким чином, представники кожної історичної епохи та будь-якої політичної школи ставили за мету дослідження форм державного правління та формування алгоритмів ефективного функціонування державного апарату. Реалізація теоретичних концепцій у практичному вимірі політичного процесу підкреслює надзвичайну цінність та дієвість теоретичного вивчення

тенденцій державного будівництва та інших політичних явищ в цілому.

Каталізатором виникнення потреби у розвитку української школи політичних досліджень, саме у розділі політичного моделювання стала реформація радянського політичного устрою. Саме трансформація міжнародної політичної кон'юнктури кінця ХХ ст. та інтенсифікація хвилі демократизації дали імпульс розбудові незалежної української соціально-політичної системи. Нагальною проблемою політичної модернізації стало питання визначення оптимальної моделі державного правління здатної консолідувати демократичні засади в рамках українського соціально-політичного простору. Актуальні питання початкового етапу становлення української державності зосереджувалися навколо визначення формату взаємодії органів державної влади та адаптації демократичної програми державного будівництва під специфіку політичного середовища і особливості суспільної свідомості.

Визначальною характеристикою тривалих модифікацій українського політичного устрою та реформації механізмів кореляції державних органів влади, в рамках демократизації соціально-політичного простору, виступає дисбаланс форми державного правління. Впродовж перехідного періоду імплементації демократичних засад політичного моделювання в область української державності, формат організації державної влади змінювався від президентсько-парламентського до парламентсько-президентського і в зворотному напрямі. У кожній формі політичної адміністрації були присутні як позитивні, так і негативні моменти.

На даному етапі формування політичної системи, українська демократія постала перед потребою комплексної реформації політичного улаштування. Тенденція «сильний президент – слабкий парламент» зарекомен-

дувала себе не спроможною адекватно відповідати на численні виклики сучасності. Проте, якщо проаналізувати теоретичну платформу президентської чи президентсько-парламентської форми правління, можна виявити наукове обґрунтування закономірностей, що мають місце у сучасному державному апараті.

Зокрема, на основі превалювання президентського інституту в сфері розподілу політичних преференцій передбачається централізація державної влади в руках виконавчої інстанції. Дане правило проявляється зокрема у більших можливостях при формуванні політичного уряду та впливу на політичну ситуацію. Зазначена теза підтверджується Х. Лінцом: „... за винятком США, більшість стабільних демократій Європи парламентарні режими і декілька змішаних форм, в той же час більшість країн з президентськими форматом правління – нестабільні демократії чи авторитарні режими” [1, с.4].

Інший представник західної школи політології А. Лейпгарт критикує президентську форму правління в контексті залежності потреб країн з дисонансом суспільної організації: „... додаткова слабкість президентської форми правління: надмірний ухил в напрямку мажоритарної демократії, особливо в багатьох країнах, де недостаток природного консенсусу, потрібна саме консенсусна замість мажоритарної форми. Відзначена категорія включає не тільки країни з глибокими етнічними, расовими та релігійними суперечностями, а також з інтенсивними політичними модифікаціями, що походять з недавніх історичних подій – громадянська війна чи військова диктатура, значна соціально-економічна нерівність, тощо [1, с.92]”. Компаративне співставлення теоретичної бази та практичних реалій української президентсько-парламентської форми правління виявляє численні збіги.

По-перше, домінування президента в організаційній системі державного устрою України детермінувало концентрацію політичного ресурсу в даній владній інстанції, що надало українському політичному процесу певних рис персоніфікації – надмірного впливу окремого політичного суб'єкта на процедуру функціонування державного апарату.

По-друге, превалювання президентської інстанції та визначальна роль даного інституту нівелювала конструктивістський потенціал парламенту. В результаті, орган законодавчої влади, який зобов'язаний презентувати суспільні інтереси на основі ідейного плюралізму власного кадрового складу перестав ефективно виконувати закріплену за ним представницьку функцію, порушивши канал порозуміння громадянського суспільства та владного апарату, що зруйнувало соціально рівновагу та підірвало легітимність політичної еліти.

По-третє, тотальне домінування політичних суб'єктів однієї політичної ідентифікації в парламентській, президентській та урядовій інстанціях зумовило мінімізацію конструктивної активності опозиційних сил, що негативно відобразилось на артикуляції нонконформістських інтересів суспільних мас та прогресу діяльності владної еліти заснованому на раціональній політичній конкуренції.

Тому в контексті теоретичних узагальнень постає питання реального діапазону втілення демократизації в рамках соціально-політичної системи України. Чи дійсно утворений політичний режим та принципи його функціонування варто інтерпретувати в рамках типового демократичного формату і спроможна така форма політичного устрою забезпечити довготривалу модернізації політичної системи. Адже, як відзначав американський дослідник У. Растоу: „Демократизація – це рух у напрямку свободи слова, покращення правової адмі-

ністрації і конструювання представницької парламентської інституції, сформованої на виборі прогресивного електорату і здатного контролювати бюджетні кошти” [2, с.182]. В руслі активізації участі суспільних ініціатив у системі прийняття політичних рішень вбачає сутність реальної демократії інший представник західної політичної школи Р. Інглегарт [3, с.307].

В свою чергу, американський дослідник Дж. Сарторі відзначає значення демократичного режиму у рівновазі представлення інтересів різноманітних суспільних груп через представницькі органи політичної влади: „Попри те, що гасло демократії – врядування більшості, повага та захист прав меншості підтримують динаміку й механізми самої демократії” [4, с.38]. Автор концепції поліархії А. Даль формує програму власних уявлень щодо демократичного способу організації державної політики, який засновується на врахуванні ідейного плюралізму суспільних поглядів та функціонування дієвих механізмів рівномірного впливу груп інтересів на управлінські рішення [5, с.63-90]. Твердження науковців зосереджено навколо ідеї пропорційного представлення інтересів суспільства, в тому числі, представників нонконформістських груп. Сутність даних теоретичних основ у рамках практичного втілення полягає в конструюванні політичної моделі державного устрою, здатної забезпечити артикуляцію суспільних ініціатив та інтересів.

Аналіз теоретичної бази здійснюючої опис демократичної форми улаштування політичного устрою та компаративне співставлення даних показників з реаліями українського соціально-політичного простору відкриває ряд характерних протиріч, що ставить під сумнів повноту завершення демократичних реформацій української політичної системи. Зокрема, низький рівень ефективності функціонування законодавчої інстанції –

парламенту, що на основі українських політичних особливостей, побудований на конфронтаційних налаштуваннях коаліції більшості і опозиційних сил та втрачає свої функціональні можливості в контексті домінування президентської інстанції. Дана тенденція викликає порушення представницького принципу функціонування політичного режиму, коли суб'єкти української еліти зорієнтовані на процесі боротьби за індивідуальні пріоритети, зменшуючи динаміку презентації суспільних інтересів.

Нарешті, постає питання реального існування максимальної кількості прогресивного електорату, що здатний виявляти власну політичну ідентифікацію на основі свідомого аналізу політичного середовища. Теоретичні засади демократичного правління потребують більшої динаміки суспільної участі у політичному житті та оптимізації представлення громадських інтересів в рамках функціонування демократичного устрою. Тому, теоретичне обґрунтування фундаментальних основ демократичного формату правління та реальний стан речей української політики виявляє низку диспропорціональних показників.

Сучасне становище українського соціально-політичного середовища відзначається дисбалансом взаємодії політичних суб'єктів виражених у порушенні конституційного розподілу політичних прерогатив між органами державного правління. Як результат, практичний вимір української політики потребує кардинальних змін у системі функціонування державних органів.

Успішність реформації політичної системи залежить від якості адаптації теоретичної бази в рамках даних процесів. Теоретичне поле модернізації діяльності державного апарату передбачає врахування варіативних чинників впливу на політичне становище, систематизацію особливостей українського політичного устрою та

визначення векторів здійснення трансформації. Тому, практичні механізми реалізації реформаторських ініціатив цілковито залежать від теоретичних засад політичного моделювання.

Зокрема, ключовими детермінантами зрушень адміністративного характеру виступають структурні та процедурні фактори систематизовані російським дослідником А. Мельвілем [6]. Вони поділяються на економічні, соціальні та політичні індикатори потенційних модифікацій існуючого державного устрою. Екстраполяція даних теоретичних узагальнень в область українського політичного процесу формує наступне твердження: проведення практичної модернізації українського державного правління потребує комплексного аналізу різноманітних передуючих даному процесу чинників, які в подальшому можуть відобразитись на ефективності демократичних перетворень.

Зазначені проблеми продуктивності розподілу політичних повноважень в рамках державних інституцій негативно відобразились на соціальній рівновазі та детермінували активізацію імпульсу суспільного незадоволення. Через призму теоретичного базису, оптимальним варіантом трансформування державного управління виступає орієнтація державної діяльності на презентацію громадських ініціатив та реалізацію їхніх інтересів у системі прийняття політичних рішень. З урахуванням даної позиції, раціоналізація діяльності державної влади зосереджується навколо вдосконалення системи взаємодії державних органів. Ключовим аспектом ефективних зрушень виступає комплексне дослідження варіативних складових модифікації системи політичних інститутів протягом становлення української державності та вивчення реформаторського досвіду країн демократичного формату. Належний аналіз теоретичної бази при конструюванні української мо-

делі модернізації політичної системи здатний стати основою практичного розвитку функціональної рівноваги органів державного правління, стабілізації соціально-політичного простору та інтенсифікації становлення реальної демократії в межах української політичної системи.

Кожен практичний прояв політичного процесу потребує ретельного вивчення та систематизації з метою фіксації практичного досвіду для вироблення теоретичних концепцій оптимізації потенційних політичних трансформацій. Власне на даному рівні визначається взаємозалежність теоретичних основ та практичного втілення поліваріативних тенденцій політичного процесу.

Із урахуванням зазначеного, можна дійти висновків, що теоретичне узагальнення тенденцій перебігу політичного процесу представляє надзвичайну цінність не тільки для розвитку наукових концепцій та розширення методологічних засад наукових досліджень використаних в рамках політологічної царини. Формування теоретичної бази відіграє важливу роль при здійсненні політичних реформацій, за умов ефективного використання теоретичних напрацювань.

Особливого значення це питання набуло в межах українського соціально-політичного простору. Проведення структурних трансформацій та організація функціональних повноважень державних органів влади протягом генезису української державності проходили без акцентування належної уваги до теоретичного обґрунтування державотворчих процесів. Як результат, рух в напрямку тотальної демократизації супроводжувався численними відхиленнями від обраного вектору розвитку. Намагання впровадження президентської форми правління направлене на консолідацію політичної влади і стабілізацію системи державного управ-

лінія. Проте на практиці, відсутність механізмів обмеження централізації президентської влади передбачена рамками теоретичного розуміння процедури моделювання державного апарату вилілась у диспропорційність політичних можливостей системи державних органів України. Потенційні деструктивні ефекти президентської форми правління узагальнені в теоретичній матриці державного будівництва стали квінтесенцією проблем сучасної української державності. Даний аспект кореляції теоретичної бази та практичних проявів демократизації управлінських інстанцій українського соціально-політичного простору вказує на залежність зазначених елементів та потребу теоретичного обґрунтування прийняття політичних рішень щодо моделювання державного апарату та вибору формату функціонування державного правління.

Сьогодні, коли українська політична система потребує реформаторського імпульсу та нагальної оптимізації функціональних можливостей, особливо гостро постало питання вибору ефективних механізмів модернізації державного управління. Важливим аспектом нівелювання різноманітних ризиків та подолання існуючих проблем соціального, економічного і політичного характеру, виступає здійснення даних трансформацій у площині узагальнення теоретичної бази та використання практичного досвіду. Необхідність дослідження теоретичного обґрунтування процесів моделювання державного правління представляє виняткову цінність для визначення курсу української політики та ініціювання позитивних зрушень в системі розподілу політичних повноважень і артикуляції суспільних інтересів. Раціоналізації діяльності та структури державного правління в рамках теоретичного досвіду детермінує позитивну динаміку політичного розвитку та мінімізацію деструктивних відхилень від обраного політичного курсу.

Таким чином, практичний вимір моделювання політичної системи та інституалізації державної структури неминуче пов'язаний з теоретичними дослідженнями. Дана тенденція відображається на залежності результатів формування моделі державного правління від орієнтування на теоретичні закономірності.

2. Сутнісні трансформації

Надзвичайно динамічні зміни, які в останні десятиріччя торкнулися усіх сфер життя суспільства, не могли не позначитися й на державі як ключовому механізмі функціонування будь-якого соціуму. Розгортання процесів демократизації та глобалізації є, безумовно, провідною тенденцією суспільно-політичного та соціо-економічного розвитку сьогодення. Втім, паралельно названим процесам відбувається й поживалення вияву протилежних трансформаційних змін – значна частина сучасного світу стає все більш закритою щодо зовнішніх впливів, непоодинокими є приклади так званих «відкатів демократії», коли ті чи інші країни під дією цілої низки факторів відмовляються від принципів демократії на користь авторитарних і тоталітарних форм правління, політичних режимів. За цих умов об'єктивною тенденцією є зростання дослідницької уваги науковців до проблематики трансформації сучасної держави як центрального політико-правового інституту політичної системи суспільства.

Розгляд основних тенденцій щодо зміни форми державного правління є одним з найбільш актуальних питань у контексті означеної проблематики. Тому метою представлених наукових записок є з'ясування основних сучасних підходів до розуміння сутності поняття «форма державного правління» та завдань дослідження:

1) здійснення історично-порівняльного аналізу генези поняття «форма державного правління»;

2) вивчення провідних підходів щодо визначення форми державного правління, вироблених сучасною політичною наукою;

3) розгляд окремих форм державного правління гібридного типу (на прикладі співдружності та неопатримоніалізму), які поширюються в останні десятиріччя у світі.

Джерельна база з цієї тематики складається з монографічних праць, присвячених вивченню проблематики розвитку держави та форм державного правління (С.К. Бостан «Форма правління сучасної держави...», Г. Єллінек «Загальне вчення про державу», Н. Макіавеллі «Государ», Р. Челлен «Держава як форма життя»); матеріалів спеціальної навчальної та довідкової літератури («Політологічний енциклопедичний словник» за редакцією Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка, «Політологія: Підручник» (А.Ю. Мельвіль та інші), «Теорія держави і права: Підручник» (О.С. Піголкін, А.Н. Головістикова, Ю.А. Дмитрієв, А.Х. Саїдов), «Форми правління: Історія і сучасність: Навчальний посібник» (Л.Р. Симонішвілі), «Юридична енциклопедія» за редакцією Ю.С. Шемшученка); авторських досліджень окремих проблем сучасної політичної науки (стаття В.Н. Сафонова «Співвідношення форм правління та режимів правління», матеріали автореферату С.В. Шуляка «Неопатримоніальні диктатури в арабському світі: аналіз баасистської моделі»).

Одним з базових понять, яке характеризує політологічну сутність держави є термін «форма державного правління». Це поняття має глибокі історичні корені, оскільки вперше було впроваджено у науковий обіг ще в часи античності, проте не втрачає свого значення і сьогодні. Якщо коротко оглянути генезу терміну «форма

державного правління», то варто зазначити, що антична теорія держави ґрунтувалася на ототожненні понять «форма правління» та «форма державного устрою», розглядаючи їх як незмінні остови, до котрих примикають чисельні змінні та динамічні елементи держави. Як писав видатний німецький юрист, державознавець Георг Еллінек, поняття «форма правління» та «форма державного устрою», спираючись на їх античне розуміння, висвітлюють «формальні моменти виражених у конституції вольових відносин, які, незалежно від усіляких конкретних особливостей, у силу правової необхідності мають свій вираз у житті держави. ...Питання про форми держави тотожне з питанням про правові відмінності конституцій» [1, с. 632]. Як бачимо, історично першим було тлумачення терміну «форма державного правління» у суто правовому контексті, відповідно до нього «форма державного правління» – це юридичний принцип функціонування держави.

Однак, поступово відбувся відхід від суто правового до політико-правового розуміння держави як особливого інституту, що позначилося і на трактуванні сутності поняття «форма державного правління». Започаткування політичного тлумачення держави пов'язане з ім'ям італійського мислителя епохи Відродження Нікколо Макіавеллі, який першим за історію політичної думки протиставив дві форми державного правління – монархію та республіку. Причому, саме Н. Макіавеллі поняття «республіка» почав вживати виключно для позначення немонархічних держав [2]. Отже, сучасне політологічне трактування терміну «форма державного правління» пов'язане з двома чинниками: по-перше, з розширенням від суто правового до політичного розуміння держави; по-друге, з поширенням у наукових дослідженнях двочленного поділу форм правління як основи вчення про форми держави.

Пізніше спостерігається конкретизація трактування поняття «форма державного правління». Це пов'язано передусім з розширенням розуміння держави не просто як політико-правового інституту, але й в якості особливої системи управління у суспільстві, яка базується на відносинах панування. «Державна діяльність за своєю виключною природою є управлінням», – вважав шведський правник К.А. Рьойтершольд [3, с. 241]. Таке тлумачення сутності та соціального призначення держави почало формуватися у XIX столітті, а остаточне наукове визнання отримало у XX столітті. Якщо виходити з представленого розуміння держави, то поняття «форма державного правління» можна визначити як «організацію механізму реалізації завдань управління». За цих умов, за словами авторитетного шведського політолога та правника Р. Челлена, провідним принципом державного управління стає політична доцільність, а не право. Вчений був переконаний, що «держава реалізує право тому, що вона усвідомлює його доцільність» [3, с. 240, 241].

Таким чином, при характеристиці сутності форми державного правління необхідно враховувати не лише суто правові (нормативно-юридичні) або політичні, але й соціальні засади функціонування держави. До того ж, політичні, соціальні та економічні виклики сучасності висувають вимогу перед дослідниками розглядати питання про форму правління не тільки у теоретичному, але й у практично-політичному вимірі. Це означає вивчення й аналіз того, як організована та реалізується державна влада; визначення факторів, від яких залежать ефективність державного керівництва, дієвість управління, престиж і стабільність уряду, стан законності та правопорядку в країні. Тому, як переконана авторитетна дослідниця Л. Симонішвілі, «проблема форми держави має суттєвий політичний аспект» [4, с. 5].

Вона пропонує визначати форму державного правління, виходячи з розуміння того, хто й як править, тобто здійснює державну владу у державно-організованій спільноті; як влаштовані, організовані та діють у ній державно-владні структури (органи держави); якими є засади їхніх взаємовідносин з населенням; а також яким є ступінь участі населення у формуванні державних структур [4, с. 5]. Науковиця пропонує розглядати поняття «форма державного правління» у якомога більш широкому його тлумаченні. Таке трактування форми державного правління передбачає надання пріоритету дослідженню не стільки теоретичних, скільки прикладних, практично-політичних аспектів її проявів, адже саме подібне розуміння цього поняття дозволяє визначити сутність системи органів державної влади в цілому та проаналізувати особливості функціонування тієї чи іншої державно-правової моделі зокрема. Отже, сучасне тлумачення поняття «форма державного правління» пропонує його розуміння як провідного елемента форми держави, який визначає й форму державно-територіального устрою, і різновид політичного режиму.

Втім, варто зауважити, що поняття «форма державного правління» є одним з найбільш суперечливих елементів форми держави, оскільки цей термін має досить велику кількість підходів до визначення його сутності, дослідження його природи та соціального призначення. Так, на думку Л. Симонішвілі, форму правління слід досліджувати, спираючись на аналіз минулого (передумов вибору тієї чи іншої форми правління у кожній конкретній державі), сьогодення (через врахування її особливостей у тій чи іншій державі на даному етапі її функціонування) та майбутнього (через прогнозування можливостей посилення або послаблення окремих державних інститутів) [4, с. 4].

Окрім того, всебічний науковий розгляд форми держави передбачає вивчення базових факторів, які обумовлюють вибір певної форми правління у тій чи іншій державі. Л. Симонішвілі називає такі провідні фактори:

розстановка соціально-політичних сил та результат боротьби між ними (дія цього фактору особливо яскраво виявляється у революційні періоди, коли одні форми правління – монархії змінюються іншими – республіками);

історичні особливості окремих країн (поза історичним контекстом неможливо, наприклад, пояснити існування у сучасній Великій Британії монархії);

особливості культури народу, яка акумулює історичний та політичний досвід, звичаї і навички життя в умовах тієї чи іншої держави; впливом у країні не політичних процесів [4, с. 4].

Окремо необхідно виділити групу дослідників, які при з'ясуванні сутності форми державного правління, її природи і специфіки прояву роблять наголос на особливому значенні суб'єктивного чинника при формуванні та реалізації конкретної форми правління у певній державі на визначеному етапі її розвитку. Такий підхід зокрема досить широко представлений у вітчизняних політичній та юридичній науках. Скажімо, один з найбільш авторитетних фахівців у царині політологічної теорії держави, український вчений С. Рябов зазначав, що форма державного правління безпосередньо залежить від того, «хто здійснює реальну владу, скільки осіб бере участь у прийнятті рішень і в який спосіб ці особи отримують такий статус» [5, с. 696]. За цією логікою пропонується розрізняти монархичні (абсолютна монархія, президентська республіка) та колегіально-представницькі (конституційна монархія, парламентська республіка) форми державного правління. Тобто базовим критерієм для типологізації форм державного прав-

ління стає персональний (суб'єктивний) чинник – визначення того, хто і в який спосіб формує уряд та керує його роботою. Як пише вітчизняний політолог Р. Павленко, цей підхід заснований не на формальних, а на реальних повноваженнях суб'єктів здійснення державної влади; його перевагою є вдосконалення традиційного розуміння форм правління завдяки з'ясуванню особливостей структури та взаємин органів державної влади [5, с. 696].

Український дослідник з питань теорії держави і права В. Шаповал підкреслює, що форма державного правління «відображає інституційні особливості організації державного владування...» та «...особливості статусу глави держави» [6, с. 295]. На думку вченого, трансформацію розуміння сутності форми державного правління та її конкретно-політичного втілення у функціонуванні певної держави обумовлюється передусім еволюцією конституціоналізму як загального явища, котре конкретизується за умов різних країн [6, с. 296]. Перевагами такого трактування сутності форми державного правління є відмова від суто формальних, нормативно-правових визначень означеного інституту держави та концентрація дослідницької уваги на з'ясуванні особливостей функціональних взаємин ключових суб'єктів державної влади у тій чи іншій державі, що дозволяє виокремити особливості проявів форми державного правління на інституційно-функціональному та на особистісно-персональному рівнях здійснення державного управління.

Не менш важливою характеристикою поняття «форма державного правління», яка може бути покладена в основу визначення його сутності та соціального призначення, є ознака соціального керування. Адже термін «правління» може розглядатися як певний динамічний процес – «вид соціального керівництва (керу-

вання), котрий цілеспрямовано впливає на певну сферу соціальних відносин» (за визначенням вітчизняного вченого С. Бостана) [7, с. 78]. Інший дослідник, авторитетний науковець В. Чиркін при визначенні сутності форми державного правління вживає як синоніми терміни «правління» та «управління», оскільки обидва покликані позначати певні види соціального керування [7, с. 79]. Соціальне керування, у свою чергу, є результатом діяльності різних органів влади, причому не подрібнених (кожен діє автономно, сам по собі), а об'єднаних у системі. Тому С. Бостан пропонує наступне визначення поняття «форма державного правління»: «“державне правління” – це спосіб володарювання вищого рівня, за якого керівництво соціальними процесами в державі здійснюється верховними органами» [7, с. 79].

Таким чином, для представників окресленого напрямку однією з провідних, визначальних ознак форми державного правління є системність. Системність як ознака форми державного правління виявляється через: 1) мету діяльності та/або функціонування (мета – правити (керувати) державою); 2) взаємозв'язок елементів (елементи форми державного правління – це органи державної влади); 3) структурно-функціональну єдність вищих органів держави (кожен з них має чітко визначений статус, найважливішими його структурними компонентами є компетенція державного органу, порядок його формування та відповідальність) [7, с. 80]. Отже, особлива увага при дослідженні форми державного правління має надаватися з'ясування взаємовідносин вищих органів держави, які утворюють зміст функціонування державного правління.

Так, за словами вчених О. Піголкіна, А. Головістикової, Ю. Дмитрієва, А. Саїдова, форма правління «характеризує порядок формування й організацію вищих органів державної влади». Цю сторону держави визначають:

- структура та повноваження вищих органів державної влади країни;
- порядок їх утворення та взаємовідносин один з одним;
- ступінь участі населення у формуванні цих органів та впливу на рішення, які ними приймаються [8, с. 217].

Виходячи з представленого розуміння форми державного правління та її визначальних складових, ряд дослідників пропонують виокремити такий сучасний різновид державного правління, як співдружність. «Співдружність – це доволі рідкісне, ще більш аморфне, ніж конфедерація, але не менш організаційне об'єднання держав, які характеризуються наявністю спільних ознак, певним ступенем однорідності» [8, с. 226]. Ознаками об'єднувачого характеру для співдружності постають спільні риси в:

1) економіці (однакова форма власності, інтеграція господарських зв'язків, єдина грошова одиниця тощо);

2) праві (схожість процесуальних норм кримінального, цивільного права, правового статусу громадянина);

3) мові (зазвичай, це лінгвістична єдність, хоча можливою є єдність мови як наслідок колоніального панування, наприклад, у країнах Британської співдружності націй);

4) культурі (культурна спільність або внаслідок єдиного походження, або як результат взаємозбагачення або привнесення чи асиміляції елементів інших культур);

5) релігії. Втім, співдружність все ж таки не можна відносити до повноцінних різновидів державного правління, бо співдружність – це не держава, а своєрідне об'єднання незалежних держав, котрі заради досягнення спільних цілей погоджуються обмежити власний суверенітет [8, с. 226, 227].

Співдружність держав як різновид форми правління являє собою більш сучасну форму об'єднання держав, яка почала розвиватися з середини ХХ століття. Прикладами співдружності держав можна вважати ООН, НАТО та інші подібні об'єднання міждержавного та міжнаціонального характеру. Як правило, співдружність є перехідною формою, яка еволюціонує у бік конфедерації (скажімо, Європейське співтовариство) [8, с. 227. 228].

Сучасне тлумачення сутності форми державного правління передбачає, таким чином, врахування різноманітних факторів, чинників, тенденцій політико-правового характеру, які мають результатом різноманітніші поєднання національно-державних та адміністративно-територіальних форм і видів правління. Так, прикладом подібного феномену можна вважати неопатримоніалізм, який є специфічним різновидом поєднання форми сучасної держави у країнах, котрі звільнилися від колоніальної залежності, з традиційними (патримоніальними) формами персонального правління. Неопатримоніальний режим є персональним правлінням, що спирається, з одного боку, на систему сучасних політичних інститутів, а з іншого, на мережу персональних зв'язків традиційного типу (конфесійних, племінних, патронажних), які інтегруються до цієї системи та визначають способи і принципи її функціонування [9, с. 3].

Вітчизняний політолог С. Шуляк виділяє дві найголовніші риси неопатримоніальних режимів: 1) персоналізація влади; 2) патронажно-клієнтальні відносини. Причому, за такої форми правління право на владу приписується радше особі, аніж офіційній установі. Тому не дивно, що уся повнота влади концентрується в руках глави держави, який контролює діяльність усіх гілок влади. Глава держави посідає усі ключові посади в державно-політичній ієрархії та користується майже необмеженими повноваженнями, які закріплюються

юридично [9, с. 7, 10]. Таким чином, неопатримоніалізм є сучасним різновидом форми правління гібридного типу, який поєднує формальні демократичні ознаки (скажімо, збереження республіканського правління де-юре) з фактично необмеженими повноваженнями глави держави, подібними до тих, котрими користується очільник держави за умов абсолютної монархії. Отже, неопатримоніальне правління призводить до того, що глава держави перетворюється на її ключовий системоутворюючий елемент.

Більшість сучасних форм державного правління гібридного типу поєднують у собі ознаки форми правління та режиму правління (політичного режиму), відповідаючи, за словами політолога В. Сафонова, на два основні питання: «Хто править?» та «Як править?» [10, с. 112]. Подібні форми державного правління гібридного типу можна розглядати як один з найбільш визначальних елементів утворення політичної системи кожної конкретної держави та пристосування її до умов, які постійно змінюються. Окрім того, аналіз функціонування гібридних форм правління засвідчує, що поняття «форма державного правління» варто розглядати як одну з центральних категорій політичної науки, яка виступає з'єднуючим елементом для категорій «політична система», «політичний режим», «політичний процес», «політичний інститут». Причому, як підкреслюють авторитетні науковці А. Мельвіль, Т. Алексєєва, М. Ільїн та інші, «у різних національних політологічних традиціях форма (рідше – тип) правління позначена неоднаково (зокрема, у Франції у даному відношенні використовується термін «політичний режим») [11, с. 251 – 252].

Отже, сучасна політична наука пропонує значне число підходів до визначення поняття «форма державного правління». Тому, системне дослідження сутності форми державного правління передбачає поєднання у

собі трьох базових аспектів функціонування будь-якої держави: 1) політичного (розгляд певної структури та політичних відносин у межах здійснення повноважень тими чи іншими представниками органів державної влади), 2) юридично-правового (аналіз юридично-правового статусу та особливостей правового регулювання таких відносин), 3) соціологічного (розуміння того, що органи державної влади завжди функціонують у конкретному суспільстві на певному етапі його розвитку, що не може не накладати відбиток на всі політико-правові процедури їх взаємовідносин).

Таким чином, дослідження сучасних форм державного правління мають здійснюватися у двох провідних напрямках: з одного боку, виокремлювати та розглядати найбільш типові форми державного правління, які максимально цілісно розкривають сутність цього поняття, а з іншого боку, з'ясувати особливості проявів найбільш цікавих з політологічної точки зору конкретних форм правління гібридного типу.

3. Проблема типологізації

Питання про форми державного правління впродовж всієї історії розвитку спочатку суспільно-політичної думки, а пізніше – власне політичної науки, з одного боку, було одним з найбільш досліджених і розроблених, а, з іншого, – залишається і сьогодні одним з найбільш суперечливих, дискусивних. Це пояснюється, передусім, тим, що за основу типологізації форм державного правління можна взяти безліч критеріїв. Окрім того, ті системні трансформації політичного та соціально-економічного спрямування, які розпочалися кілька десятиріч тому у багатьох країнах та регіонах світу, та ті, які тривають і досі, висувають перед науковцями вимоги подвійного характеру. По-перше, вкрай необхідним стає

перегляд традиційних критеріїв типологізації форм державного правління. По-друге, невідкладною проблемою є розробка нових підходів до розуміння типології форм державного правління. Отже, актуальність розгляду провідних наукових підходів щодо типологізації форм державного правління є безумовною.

Метою представленої думки є розгляд базових класифікаційних критеріїв, які застосовуються вітчизняними і зарубіжними науковцями при типологізації форм державного правління. Серед основних завдань запропонованого дослідження варто назвати:

1) аналіз типологізації форм правління на основі вивчення авторської класифікації держав і політичних систем українського науковця В. Якушика; 2) вивчення оригінального погляду на питання варіативності типології форм правління вченого О. Зазнаєва; 3) дослідження проблематики визначення критеріїв типологізації демократичних і недемократичних форм правління.

Бібліографічною основою цієї статті стали, передусім, оригінальні авторські роботи В. Якушика «Типологізація держави» та О.І. Зазнаєва «Типологія форм правління: робота над помилками», а також дослідження американського політолога С. Холмса «Надпрезидентство та його проблеми», видатного австрійського вченого Й.А. Шумпетера «Капіталізм, Соціалізм і Демократія», Л.В. Сморгунова «Сучасна порівняльна політологія».

Авторитетний вітчизняний дослідник, фахівець у царині дослідження та типологізації держав і політичних систем В. Якушик пропонує визначати критерії подібних класифікацій і типологізацій, спираючись на наступні науково-дослідницькі позиції: 1) розуміння держави як політико-територіальної організації верховної влади, яка спирається на спеціальний апарат і здатна перетворювати свої веління в обов'язкові для всього населення певної країни; 2) розгляду держави як єдності трьох

елементів – території, населення й влади; 3) включення до головних ознак держави ідеї державності. Український науковець до провідних елементів цієї ідеї державності відносить: «а) загальну ідею держави як особливої форми організації влади й б) специфічну ідею конкретної держави або групи держав (за приклад можуть правити «американська ідея» або «радянська пролетарська ідея») [1, с. 278].

Врахування авторських особливостей комплексного бачення типологізації форм держави та державного правління, сформульованого В. Якушиком ще всередині 1990-х років, є необхідним і залишається актуальним сьогодні. Адже вітчизняний вчений у своїй типологізації намагався врахувати найширший спектр класифікаційних критеріїв, найповніше взяти до уваги специфіку розвитку конкретних держав у всіх сферах їх функціонування – владно-політичній, соціально-економічній, культурно-цивілізаційній та світоглядно-духовній. До того ж, український дослідник спирається у своїй типологізації не тільки на провідні, базові критерії форм державного правління, але й виокремлює неголовні (другорядні) складові типологізації, завдяки чому утворюється логічний ланцюг «тип держави – її різновид», що базується на випробуваній часом загальнофілософській традиції виявлення тісного взаємозв'язку між сутністю та явищем, між змістом і формою. Таким чином, стає можливим найбільш різноманітне «озброєння» науковця методологічним інструментарієм.

Головною метою застосування комплексної типологізації форм держави і державного правління, за словами В. Якушика, «дає змогу глибше проникати у сутність різних моделей соціально-економічного та політичного устрою, у специфіку базових культурних норм конкретних регіональних і локальних цивілізацій, а також знаходити спільні риси й незмінну основу («гене-

тичний код») у цілковито несхожих і навіть зовсім протилежних одна одній системах та їхніх складниках» [1, с. 281]. Для більш глибокого розуміння запропонованої В. Якушиком комплексної типологізації наведу кілька конкретних прикладів її застосування.

Скажімо, інтерпретація ідеї видатного американського соціолога П. Сорокіна про флуктуацію типів культур з точки зору врахування певної запрограмованості всесвітньої історії, можна, зважаючи на взаємообумовленість панівних політичних інституцій й особливостей їх конфігурацій (це, власне кажучи, є і сутністю тієї чи іншої форми державного правління – авт.) та домінуючих типів культури, виокремити такі типи держави і державного правління: а) з переважанням у політиці чуттєвої культури (безпосереднього чуттєвого сприйняття); б) з домінуванням ідеалізаційної культури (раціонального мислення); в) з пріоритетом ідеалістичної культури (інтуїтивного типу мислення). На думку В. Якушика, таку типологію можна розглядати й як «перелік генетично не пов'язаних між собою ідеальних типів» [1, с. 277]. Наведена типологія допомагає пояснити вибір тієї чи іншої форми державного правління не лише звичними факторами і чинниками, як то: політична історія та політичні традиції, ментальні особливості, специфіка взаємодії вищих органів державної влади, рівень політичної культури тощо. Окрім них, можна аргументовано розтлумачити, чому, наприклад, країни зі схожим тоталітарним минулим обирають різні типи державного правління у період демократизації національної політичної системи в цілому. Так, після розпаду СРСР держави Балтії (Латвія, Литва, Естонія) та згодом Молдова почали розвивати парламентські форми правління, держави Центральної Азії, Росія і Білорусь обрали президентське і суперпрезидентське правління, а Україна за майже двадцятирічну історію новітнього державот-

ворення вже неодноразово змінювала вектор республіканського розвитку.

Важливість обрання науково коректних критеріїв при типологізації форм державного правління, безумовно, є пріоритетною. Адже нечіткість визначення критеріїв, розбіжності у тлумаченні особливостей їх застосування часто стають причинами тривалих дискусій у дослідницьких колах з приводу того, до якого типу республік належить форма правління у тій чи іншій державі. Скажімо, більшістю західних та деякими російськими дослідниками форма правління у сучасній Російській Федерації трактується як президентська, надпрезидентська (Стівен Холмс) [2] або суперпрезидентська (В. Четвернін) [3, с. 351]. Втім, російські науковці схиляються переважно радше до її визначення в якості змішаної, напівпрезидентської або президентсько-парламентської форми правління. Авторитетний фахівець з досліджуваної проблематики О. Зазнаєв підкреслює: «Концептною натяжкою» є і включення в групу президентських республік Росії. Російська система – це симбіоз президентської і парламентської систем, тобто так звана президентсько-парламентська система» [4, с. 100].

Прикладом ще більшої класифікаційної розбіжності, що виникла у наукових щодо типологізації форми правління у конкретній державі є П'ята республіка у Франції. Одні автори переконані, що сучасна Франція належить до президентських систем, інші відносять її до парламентських держав, треті – до напівпрезидентських, четверті – до напівпарламентських, п'яті – до змішаних, шості – до прем'єр-президентських, а сьомі – до президентських і парламентських водночас. Така термінологічна плутанина викликана передусім тим, що найяскравішою особливістю французької П'ятої республіки виступає її своєрідний гібридний характер: в залежності від того, у кого концентруються реальні владні

повноваження, навколо якої політичної фігури – президента або прем'єр-міністра – формуються реальні центри прийняття рішень, відбувається поточна трансформація форми правління. Приклад сучасної Франції є показовим щодо визначення так званих «дослідницьких пасток», в які можуть потрапляти науковці, інтерпретуючи певним чином ті чи інші логічні правила та методологічні процедури.

Так, серед помилок логічного характеру при класифікації форм правління О. Зазнаєв називає наступні: 1) вибір несуттєвого критерію типології; 2) збіг членів поділу; 3) «концептні натяжки»; 4) підміну логіки класифікації логікою градації. Аналіз вказаних помилок логічного характеру дозволяє зробити такі висновки.

Саме вибір несуттєвого критерію типології є однією з найбільш поширених помилок логічного характеру щодо визначення форми правління. До того ж, подібні помилки особливо часто спостерігаються при визначенні ступеню демократичності форми правління у тій чи іншій країні. Тому, виходячи з цих засад, варто особливу увагу звернути на розгляд представленої проблеми. Отже, вибір несуттєвого критерію типології спостерігається тоді, коли він отриманий не в результаті аналізу чи самого об'єкту класифікації, чи взаємодії цього об'єкту з середовищем функціонування, а як наслідок свідомої або несвідомої «підміни понять». Скажімо, коли при розрізненні республік і монархій головним критерієм стає порядок заміщення посади глави держави або навіть з'ясування питання про те, чи ця посада спадковою або ні. У той час, як на переконання О. Зазнаєва, ключовим критерієм типологізації має бути докладний розгляд системи взаємовідносин між гілками верховної державної влади, найголовніше – між законодавчою та виконавчою гілками влади. Вчений пропонує в якості базових критеріїв типологізації форм правління досліджувати

такі питання: яким є походження виконавчої влади; якою є її структура (дуальною або однорідною); якими є повноваження виконавчої влади та її органів (глави держави, глави уряду, уряду) у порівнянні з повноваженнями національного парламенту; якими є взаємовідносини у межах трикутника «глава держави – уряд – парламент» тощо [4, с. 93].

Окрім того, без сумнівів, не можна не враховувати специфіку реальних взаємовідносин між верховними органами державної влади, адже поточна система взаємовідносин та взаємовпливів у зазначеному вище трикутнику дуже часто суттєво відрізняється від зовнішніх, формалізованих її юридично-нормативних аспектів. Це пояснюється ще й тим, що у сучасній політичній науці питання про розрізнення реальної та формальної (фасадної) демократії, її структурних та процедурних вимірів постало в останні десятиріччя особливо гостро. Так, відповідно до домінуючих сьогодні поглядів на демократію, ліквідація абсолютної влади є необхідною умовою для розвитку справжньої, а не фасадної демократії. «Тим самим у більшості систем виникає спільне правило, яке говорить, що верховна влада має тільки конкретні обумовлені повноваження (надані тим, хто був достатньо сильним, аби нав'язати йому це правило). Сучасне загальноприйняте правило полягає в тому, що влада А над Б здійснюється тільки в обумовлених обставинах і тільки обумовленими способами», – зазначає відомий американський науковець, який у 80-х роках минулого століття обирався президентом Американської асоціації політичних наук (American Political Science Association) Ч. Ліндблом [5, с. 146]. У контексті досліджуваної проблематики це означає, що необхідним критерієм типологізації форм правління стає врахування не тільки юридично-нормативних аспектів, але й розгляд реальних взаємовідносин провідних полі-

тико-державних інституцій у системі розподілу державної влади у конкретних обставинах у певній країні.

Так, одним з найбільш поширених підходів у сучасній політичній науці щодо визначення ступеню демократизації є інституційний підхід, відповідно до якого демократія розглядається в якості сукупності базових інституцій та основних принципів здійснення політичної, й передусім державної влади. Провідними критеріями типологізації політичного режиму та форми правління, згідно з інституційними підходом, виступають: наявність представницьких органів, що сформовані в результаті загальних виборів; поділ гілок влади; панування законності; система стримувань та противаг. Втім, інституційний підхід визначення демократії як політичного режиму та форми правління не є вичерпним щодо визначення її сутності. Недоліками, «слабкими місцями» представленого підходу є те, що поза дослідницькою увагою залишаються конкретні, а не формально-юридичні результати процесу здійснення політичної влади. Це пов'язано з тим, що сутність демократичних інститутів може бути викривлена і використана для встановлення недемократичних політичних режимів, які, у той же час, намагаються справляти «враження» цілком демократичних.

Найяскравішим історичним прикладом тут може вважатися становлення тоталітаризму у Німеччині на засадах ідеології нацизму. Адже, як загально відомо, прихід А. Гітлера до влади відбувся в результаті його перемоги на всенародних демократичних виборах. Цю проблему висвітлив американський філософ і політолог Дж. Хеллоуел у своїй праці «Моральні основи демократії» [6, с. 70 – 71]. Як бачимо, спираючись на інституційний підхід, дослідник може обирати несуттєвий критерій типології для означення форми правління, допускаючи при цьому значну помилку у підміні формальними ознаками і характеристиками фактів та реалій поточного політичного життя.

Не менш поширеним у політології є процедурний підхід щодо розуміння демократії. Його сутність полягає в тому, що демократія тлумачиться як певна, чітко визначена процедура обрання лідерів, що управляють; осіб, які приймають політико-управлінські рішення. Найбільш послідовно представлене визначення демократії розробив австрійський економіст та політолог Й. Шумпетер. Науковець сформулював тлумачення демократії як конкуренції між двома і більше групами еліт за владу. Він був переконаний у тому, що класична теорія демократії, згідно з основними постулатами якої демократичне правління базується на визнанні примату волі народу заради досягнення загального блага, перебуває у глибокій кризі. Тому вкрай актуальною стає така концепція демократії, відповідно до якої роль народу полягає у створенні уряду або посередницького органу, що, в свою чергу, формує виконавчий національний орган або уряд. «Демократичний метод – це такий інституціональний устрій для прийняття політичних рішень, в якому індивіди набувають владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців», – писав Й. Шумпетер [7, с. 355].

Й. Шумпетер став автором теорії конкурентної елітистської демократії, яка займає чільне місце серед досліджень прихильників процедурного тлумачення демократії як політичного режиму і форми правління. Пізніше зазначена теорія широко розроблялася у рамках західної політології, зокрема – у працях таких авторитетних науковців, як Д. Хелд та С. Хантінгтон. Скажімо, з огляду на досліджувану у представленій статті проблематику, цікавими з наукової точки зору є погляди Д. Хелда, викладені у книзі „Моделі демократії” (Held, 1987). У цій праці вчений визначає наступні критерії віднесення тієї чи іншої країни до демократичної форми правління:

- парламентарне управління з сильною виконавчою владою;
- конкуренція між життєздатними політичними елітами і партіями;
- домінування парламенту над партійною політикою;
- гегемонія політичного лідерства;
- наявність бюрократії – незалежної та добре натренованої адміністрації;
- конституційні і практичні обмеження у сфері прийняття політичних рішень [8, с. 155].

Більш чітке визначення критеріїв демократичності певної держави стало нагальною вимогою останнього часу, адже демократія як політичний режим, форма правління та суспільно-політичний ідеал з кінця 80-х років минулого століття визнається абсолютною більшістю політологів і політиків чи не єдиною альтернативою розвитку людства. Не дивно, що за підрахунками дослідників «Freedom House», на 1998 рік у 117 державах (або у 61, 3 % від усіх існуючих на той період) відбулися хоча б одні загальні, таємні та вільні вибори, які вважаються базовим показником так званого «процедурного мінімуму демократії». Але водночас політологи стверджують: процеси демократизації, які відбуваються в сучасному світі, є надзвичайно розмаїтими та такими, що далекі від західноєвропейських вимог ліберальної демократії. Отже, у політичній науці починає домінувати твердження про необхідність розширення типологічного розмаїття демократій [9, с. 76]. Це, у свою чергу, висуває перед дослідниками вимоги суттєвого перегляду критеріальних засад типологізації форм правління в цілому.

У нагоді при вирішенні зазначених науково-дослідницьких завдань можуть стати теорії та концепції транзитології як одного з найбільш розроблених напрямів сучасної політології. Вихідним поняттям транзитології є поняття «демократичний транзит», що характеризує

особливості переходу від тоталітаризму та/або авторитаризму до демократичних форм правління у кожній конкретній державі або певні типологічні ознаки демократизації загалом. Однією з найбільш авторитетних концепцій транзитології останніх десятиріч є концепція американських науковців Х. Лінця та А. Степана, ключовим поняттям якої виступає «демократична консолідація». Демократична консолідація, на переконання цих дослідників, в умовах розгортання транзитивних процесів потребує здійснення глибинних перетворень принаймні на трьох рівнях: поведінковому, ціннісному та конституційному. За словами американських вчених, про досягнення консолідованої демократії можна говорити лише за умов, коли:

- у національній політичній системі не залишилося більш-менш впливових політичних груп, які прагнули б підірвати демократичний режим або здійснити сецесію;
- демократичні процедури та інституції сприймаються суспільством як найбільш прийнятні механізми регулювання соціального життя;
- політичні актори „звикають” до того, що всі суспільні конфлікти вирішуються відповідно до законів, процедур та інституцій, які санкціоновані новим демократичним процесом [10, с. 66].

Врахування визначених Х. Лінцем та А. Степаном умов встановлення консолідованої демократії є вкрай важливим при типологізації форм демократичного правління. До того ж, сформульовані американськими дослідниками умови можна використовувати в якості базових критеріїв типологізації тієї чи іншої держави як демократичної або недемократичної форми правління.

Інший авторитетний американський науковець Аренд Лейпхарт – автор фундаментальних праць «Демократія у багатоскладових суспільствах» (1977 р.) та «Демократії: типи мажоритарного й консенсусного

правління у двадцяти одній країні" (1984 р.) – пропонує нову типологію демократичних форм правління, в основі якої лежать три критерії, що призводить до виокремлення восьми форм правління. Дві форми правління з вказаних вченим є чистими, а інші шість – змішаними, причому, три з них залишаються гіпотетичними.

Типологія демократичних форм правління за А. Лейпхартом [4, с. 96]

	<i>Колегіальна виконавча влада</i>		<i>Одноособова виконавча влада</i>	
	<i>Залежить від довіри легіслатури</i>	<i>Не залежить від довіри легіслатури</i>	<i>Залежить від довіри легіслатури</i>	<i>Не залежить від довіри легіслатури</i>
<i>Виконавчу владу формує легіслатура</i>	<i>«Чистий» парламентаризм</i>	<i>Швейцарія</i>	<i>Немає прикладів</i>	<i>Ліван</i>
<i>Виконавчу владу формують виборці</i>	<i>Немає прикладів</i>	<i>Кіпр (1960-1963) Уругвай (1952-1967)</i>	<i>Немає прикладів</i>	<i>«Чистий» президентціалізм</i>

Запропонована А. Лейпхартом типологія демократичних форм правління є особливо цікавою тому, що вона ґрунтується на аналізі особливостей функціонування форм правління з демократичними ознаками у певних державах в конкретний період їх розвитку.

Таким чином, проблематика типологізації форм державного правління в цілому та уточнення класифікаційних критеріїв такої типологізації зокрема є одним з найбільш актуальних питань сучасної політичної науки. Причому, зазначена проблематика має полідисциплі-

нарний характер, адже вона зачіпає сфери науково-дослідницьких інтересів не лише політологів, але й соціологів, правознавців, економістів, філософів. Це, у свою чергу, висуває вимоги щодо розширення методологічного інструментарію подібних досліджень. Саме остання особливість має бути обов'язково врахована у подальших дослідженнях.

4. Вектори аналізу

Дослідження особливостей трансформації форм державного правління на зламі ХХ – ХХІ століть є надзвичайно важливою політологічною проблемою. Тим більше, що в соціально-гуманітарних науках і в суспільно-політичному житті останнім часом активізувались дискусії щодо модифікації зазначеної форми. Йдеться, зокрема, про перегляд класичних підходів до типологізації форм правління, про розрізнення формальних та неформальних моделей організації системи державної влади й управління, про можливості механізму поділу влади гнучко реагувати на кризові явища і процеси. Зазначене засвідчує, що дослідження проблематики форми правління не будуть втрачати своєї актуальності ще тривалий час, адже сучасний світ загалом та його політичне й соціально-економічне життя, юридично-правове оформлення є надзвичайно динамічними, такими, що зазнають постійних змін. Згідно з цим у пропонованих записках визначено основні вектори політологічного аналізу зазначеного поняття, оскільки одне із головних призначень аналізу політики – «давати міцну концептуальну основу для обґрунтування державної політики та з'ясування її меж» (1, с. 9).

Модифікації форми державного правління визначають вектор стратегічного розвитку того чи іншого суспільства, що призводить або до його демократизації,

або до його автократизації. Відповідно, форма правління як комплексна характеристика держави має враховувати всі можливі іпостасі влади як її центрального, сутнісного компоненту: власне державну, а також політичну, публічну, владу місцевого самоврядування, владу політичного менеджменту тощо.

І хоча кожна конкретна країна розробляє свою модель, універсальні параметри форми правління, які вироблені політичною та юридичною науками, вказують на переваги і недоліки кожної з них за тих чи інших умов політичного життя. У цьому контексті на перший план висувається питання про визначення ступеню «збалансованості» співвідношення обсягу повноважень вищих органів, створення дієвого механізму «стримувань і противаг» у політико-правовій системі суспільства. Збалансована форма правління означає, що жоден з вищих органів державної влади не може домінувати на політичній арені, оскільки законодавча, виконавча та судова гілки влади мають діяти на паритетних засадах, повинні уникати конкуренції за обсяг повноважень, а прийняття найважливіших політико-правових рішень потребує узгодженої співпраці й консолідованих зусиль усіх суб'єктів державної влади.

Специфіка функціонування форм правління у різних державах дозволяє дійти висновку: одні й ті самі риси узагальненого типу політичної системи можуть по-різному виявлятися у різних ситуаціях. Відтак всебічний науковий розгляд форми держави передбачає вивчення базових чинників, які обумовлюють вибір певної форми правління у тій чи іншій державі. До таких чинників, насамперед, відносяться: розстановка соціально-політичних сил та результат боротьби між ними; історичні особливості та специфіка національного розвитку окремих країн; рівень політичної культури народу, що акумулює історичний та політичний досвід, звичаї і навички

життя в умовах тієї чи іншої держави; залежність від того, хто здійснює реальну владу, скільки осіб бере участь у прийнятті рішень і в який спосіб ці особи отримують свій статус; здатність правлячої еліти визначати загальноприйнятну мету державотворення; структурно-функціональна єдність вищих органів держави.

Демократична форма правління потребує створення системи державного управління, спрямованої на вироблення і прийняття ефективних державно-політичних рішень.

Зазначене передбачає: залежність організаційних форм і методів управління від структури державного устрою і умов управління; збереження пропорційності й оптимального співвідношення всіх елементів системи державного управління; єдність організаційно-методологічних основ на всіх рівнях державного управління; залежність ефективності вирішення завдань управління від обсягу й об'єктивності використаної інформації; аналіз змін форми державного правління під впливом сучасних політичних трансформацій; формування теоретичного базису й практичних потреб висвітлення процесу модифікації форми правління в суспільствах перехідного типу; підвищення рівня компетентності вищого керівництва країни, застосування механізму ротації ключових державних інститутів і посадових осіб.

Аналіз практичної реалізації теоретичної матриці модифікації державного правління в українських соціально-політичних реаліях дозволить систематизувати основні ризики, проблеми і потенційні можливості модернізації політичного устрою, що в майбутньому стане превентивним заходом від організаційних прорахунків та основою для оптимізації адміністративного моделювання.

Гіпертрофія президентської форми правління у пострадянських республіках висвітлює непідконтрольність влади суспільству, включаючи й різноманітні елітарні уг-

руповання. Правовий вакуум, низький рівень політичної культури, нерозробленість процедур відкрили широкий простір для позаправових й антиправових дій президентської вертикалі влади. Обрання президентської форми правління стало тим вихідним моментом, який багато в чому визначив посилюючий вплив авторитарних й автократичних тенденцій в державному управлінні. Внаслідок цього простежується домінування названих тенденцій на прикладі політичної еволюції Білорусі, Російської Федерації та суперпрезиденталізму у країнах Центральної Азії.

Домінування президента в організаційній системі державного устрою України (2010-2013рр.) детермінувало концентрацію політичного ресурсу в одних руках, що надало українському політичному процесу певних рис персоніфікації – надмірного впливу окремого політичного суб'єкта на процедуру функціонування державного апарату. Превалювання інституту президентства нівелювало конструктивістський потенціал парламенту. В результаті орган законодавчої влади, який зобов'язаний презентувати суспільні інтереси на основі ідейного плюралізму власного кадрового складу, перестав ефективно виконувати закріплену за ним представницьку функцію, порушивши канал порозуміння громадянського суспільства та владного апарату, що зруйнувало соціальну рівновагу та підірвало легітимність політичної еліти.

При виборі або при зміні форми державного правління необхідно пам'ятати про те, що політичний розвиток значної кількості країн в останні десятиліття відзначається поліваріантним, гібридним характером форм правління й типів політичних режимів. Одним із найбільш актуальних та значимих не тільки у теоретико-концептуальному сенсі, але й у прикладному застосуванні є розгляд і вивчення трансформації форми правління в сучасному світі, насамперед на прикладі

країн перехідного типу. Форма правління слугує своєрідним «лакмусовим папірцем», який вказує на ті тенденції і закономірності, які простежуються у соціально-політичному розвитку різних суспільств, кожної конкретної держави, а також у певному регіоні або світі загалом. Звідси проблематика здійснення порівняльних досліджень форм правління та політичних режимів у контексті вивчення розгортання процесів системної трансформації є однією з найбільш перспективних царин сучасної політичної науки. Дослідження сучасних форм державного правління мають здійснюватися у двох провідних напрямках: з одного боку, виокремлювати та розглядати найбільш типові форми державного правління, які максимально цілісно розкривають сутність цього поняття, а з іншого боку, з'ясовувати особливості проявів найбільш цікавих з політологічної точки зору конкретних форм правління гібридного типу.

Цілком логічною та методологічно обґрунтованою уявляється можливість виокремлення у моделі республіканського правління такої її варіації як бікамеральна форма правління. При цьому слід пам'ятати, що бікамеральні системи є ефективними у тому випадку, коли палати мають значні відмінності, але відносно рівні повноваження. Перш ніж вести мову про перехід до бікамеральної парламентарної системи правління у вітчизняних соціокультурних і політичних реаліях, варто звернути увагу на забезпечення механізмів впровадження дієвого імперативного депутатського мандату та налагодження ефективного взаємозв'язку між виборцями і парламентарями. Водночас, беззаперечно, недооцінювання ролі й місця парламенту в системі органів державної влади й управління, у вітчизняній моделі державного правління тягне за собою викривлене уявлення про оптимальну політичну систему, яка повинна бути сформована в Україні нині, адже принцип представництва як засадничий прин-

цип демократії має свої витoki у діяльності саме вищого законодавчого органу держави. Зрештою, можна погодитись з думкою про те, що інститут державної влади «потребує завершення політичної реформи, що має закріпити розгалуження влади» (6, с. 646).

Слушність використання поняття «поліархія» при розрізненні форм державного правління обумовлюється низкою причин: необхідністю врахування базових положень найбільш авторитетних політологічних концепцій, предметом розгляду яких є політична система, держава та державна влада; поширенням «гібридних» форм правління, що потребує осмислення і додаткового вивчення; нагальними вимогами відходу від формалізації визначення форми державного правління й визнання обов'язковим закріплення реальних модифікацій державного правління. Поліархія має розглядатися як демократичний режим, що включає: ефективну участь, володіння рівними та ефективними можливостями презентації власної позиції; рівність у голосуванні, наявність дієвого права голосу; однакові та реальні можливості ознайомлення з ключовими векторами державної політики та їх вірогідними результатами для всіх громадян; вирішальний контроль над програмою політичних рішень; гарантія фундаментальних прав та свобод особистості законодавством. Окрім того, важливими структурними складовими практичного втілення поліархії є варіативні соціально-економічні показники: високий рівень економічного добробуту, урбанізація, індустріалізація, диференціація професійної діяльності та ріст валового національного продукту. Отже, поліархія – це демократична модель політичних конфігурацій, заснована на рівноправній конкуренції індивідуальних інтересів у рамках плюралізму суспільних ініціатив та консолідації позитивних економічних детермінант.

Системні трансформації політичного та соціально-економічного спрямування, які розпочалися кілька десятиріч тому в багатьох країнах та регіонах світу, вимагають перегляду традиційних критеріїв типологізації форм державного правління. Невідкладною проблемою постає розробка нових підходів до розуміння типології. Зокрема, варто враховувати необхідність включення до головних ознак держави ідеї державності, що дає змогу глибше проникати у сутність різних моделей соціально-економічного та політичного устрою, у специфіку базових культурних норм конкретних регіональних і локальних цивілізацій, а також знаходити спільні риси й відмінності різних політичних систем. На теоретичному рівні «нагально необхідно перетворити поняття загальносвітової цивілізації на працюючу категорію». (5, с. 10).

Дослідження монархічної форми правління є не менш злободенним, ніж аналіз республіканської форми. Зважаючи на загальноцивілізаційні зміни, що відбуваються в останні десятиріччя у світовому масштабі, можна прогнозувати, що можливі подальші модифікації монархічної форми правління. Незважаючи на всю формальність свого політико-правового статусу, глава держави в умовах функціонування обмеженої монархії несе більший тягар відповідальності не тільки за себе особисто, але й за свою родину, у тому числі й за своїх попередників. І якщо монарх справляється із цим завданням гідно, в очах суспільної думки зростає не тільки його особистий авторитет, але й авторитет самого інституту монархії, роблячи його більш життєздатним, легітимізуючи його в умовах зрілої демократії. Сучасний глава держави за монархічної форми правління є не менш легітимним, ніж інші актори політичної арени. Останнім часом спостерігається поширення прецеденту дострокового (прижиттєвого) і добровільного припинення

своїх повноважень главою держави на користь свого престолоспадкоємця. Це засвідчує, що подібні прецеденти можуть дати поштовх для більш глибоких трансформацій інституту монархії і його поступової трансформації у бік перехідних форм правління.

Необхідність дослідження республіканської форми правління полягає в потребі встановлення можливостей вироблення дієвих елементів конструювання оптимального правління, які на основі власного універсального характеру здатні адаптуватися до особливостей конкретного соціально-політичного простору без деструктивного впливу на політичну свідомість окремих національних ідентичностей. Важливим принципом, представленим у теоретичній матриці республіканської форми правління, виступає забезпечення участі народу в державотворчих процесах та прийнятті політичних рішень. Сутність даного елемента організації політичного устрою полягає в обмеженні можливостей реалізації індивідуальних інтересів політичної еліти з метою практичного втілення суспільних ініціатив. Іншим важливим критерієм стратифікації поліваріативності матриці республіканізму виступає соціальний аспект. Наявність громадянського суспільства забезпечує компетентність у реалізації виборчої функції демократичної політичної системи та ідентифікує високу динаміку впливу суспільних ініціатив на прийняття політичних рішень.

Активістський тип політичної культури соціуму та інтеграція в закономірності політичних реалій на рівні політичної свідомості визначає рамки консолідації демократичного режиму. Розглядаючи республіканську форму правління і її «гібридні» модифікації, слід зазначити, що принцип виборності, який споконвічно визначався як базовий для неї, поступово знаходить нові форми й варіанти. Скажімо, у випадку, якщо мова йде про парламентську республіку, то президент як глава

держави не є де-факто прямим представником народу, оскільки обирається не всіма громадянами, а парламентарями.

Таким чином, мандат глави держави в парламентській республіці є досить обмеженим – він опосередкований двічі: спочатку виборці віддають частину своїх повноважень членам парламенту, і лише потім останні делегують їх президентові. Інакше кажучи, республіка в її буквальному розумінні «спільної справи» трансформується шляхом появи ряду своєрідних політичних «посередників», які можуть спотворювати або інтерпретувати поняття «спільна справа». Тому не дивно, що за таких умов інститут президентства здобуває часто винятково символічний характер, подібний політико-правовому статусу глави держави в обмеженій монархії.

Форма політичного правління та ефективність мобілізації демократичних інструментів здійснення державної влади знаходиться в прямій залежності від рівня політичних свобод, активізації суспільної діяльності та компетенції політичної ідентифікації спільноти. Системний підхід до розгляду й аналізу проблематики формально юридичного й фактично політичного розмежування форм державного правління передбачає з'ясування цілої низки важливих проблем: чинників невідповідності визначення форми правління де-юре й де-факто в конкретно взятій країні; основних векторів трансформації однієї форми правління в іншу; юридичних, політичних, соціокультурних змін, які відбулися в останні десятиліття у визначенні форми правління. «Краще розуміння сутності політичного ладу в Україні дасть змогу конструктивно вирішувати політичні конфлікти й буде сприяти досягненню консенсусу між різними політичними силами» (3, с. 103).

Важливим фактором відродження демократичної форми правління є детальне вивчення рекомендацій і вимог у рамках європейської інтеграції країн Східної Єв-

ропи, а також успадкування здійснених ними форм організації органів державної влади і управління. Аналіз внутрішньої політичної обстановки країн Східної Європи є запорукою встановлення оптимальної форми правління на пострадянському політичному просторі. Йдеться, насамперед, про закріплення політичного плюралізму й глибокі демократичні перетворення, що включають ключову роль парламенту, виборність органів управління, диференціацію політичної влади, вдосконалення нормативно-правової бази. Прискорена модернізація східноєвропейських форм державного правління є своєрідною відповіддю на виклики новітнього етапу демократизації, що означає консолідацію демократичного режиму.

Важливе значення для пошуку моделі форми правління має вивчення політичного досвіду Російської Федерації, Республіки Білорусь та країн Центральної Азії. Форма правління Російської Федерації, створена в перехідних умовах розвитку державності за домінування кризових явищ та зміни державної організації заслуговує особливої уваги. Це стосується в першу чергу досвіду доповнення державного апарату новими державними органами, зміни порядку формування вже функціонуючої системи влади та пристосування її до нових історичних, політичних й економічних відносин. Існуюча на сьогоднішній день у Російській Федерації форма правління у вигляді суперпрезидентської республіки засвідчує як позитивні процеси підвищення економічного, соціально-політичного рівня розвитку держави, так і складнощі, пов'язані з утвердженням новітнього авторитаризму. Узурпація політичних прерогатив і централізація владних повноважень у Республіці Білорусь детермінувала персоналізацію контролю за адміністративно-управлінським апаратом і суб'єктивізацію тенденцій розгортання державної політики. Пер-

соніфікація політичного процесу відкрила необмежений діапазон превалювання президента в розподілі політичних цінностей, а інтеграція лідерського образу конкретного президента у варіативні сфери соціального буття забезпечила легітимацію діючого правління на основі харизматичного принципу і нівелювала потенційну динаміку політичної активності білоруського суспільства.

Як результат, трансформація політичного улаштування білоруської держави в контексті деструкції радянської тоталітарної ідеологічної матриці ставить під сумнів ефективність консолідації демократичних канонів в програмі функціонування державного апарату. Улаштування державного апарату Білорусі виступає яскравим прикладом цілісної владної вертикалі, що матеріалізувалась у президентську форму державного правління.

Аналіз особливостей трансформації форми правління у країнах Центральної Азії в останні два десятиріччя дозволяє систематизувати досвід суперпрезидентського правління зі стійкою тенденцією до посилення авторитарних методів управління за умов збереження формальних демократичних інститутів і процесів.

Форма державного правління у тому чи іншому суспільстві повинна відповідати особливостям його політичного розвитку, традиціям, культурі, загальному стану справ у ньому. Суперечність між домінуючою політичною культурою (досить часто патріархальною, авторитарною, або ж анархістською), а з іншого боку – республіканською моделлю, яка впроваджується в нових державах за підтримки західних урядів та неурядових організацій, як правило, вирішується за допомогою позитивістської ліберальної логіки.

Її основою є переконання, що запозичені західні інституції та правові норми здатні перетворювати традиційні або ж посттоталітарні суспільства на відкриті,

демократичні й вільні, що є ознакою модернізації і прогресу. Однак, замість очікуваних лібералізації, демократизації та зміцнення громадянського суспільства, республіки третього світу і пострадянського простору набули особливих «гібридних» рис, або інституційно занепали. У політиці пострадянських країн неформальна складова виявляється більш значущою і вагомою в порівнянні з писаними законами та інституційними функціями. Звідси немає підстав очікувати, що процес суперечливої трансформації вищих державних органів та їх статусів скоро завершиться.

Хронічною проблемою функціонування державного апарату в Україні є корупція, яка зумовлена не лише патологічною схильністю до порушення законів, але й об'єктивною недосконалістю законодавства. Нормативна неврегульованість повноважень і відповідальності багатьох органів, що мають контролюючі й дозвільні компетенції на тлі інших законодавчих хиб сприяють, з одного боку, надуживанням, а з іншого – прагненню обійти ті приписи, слідування яким не залишає шансів на самозбереження і персональний успіх. Боротьба з проявами корупції дуже часто ведеться там, де натомість варто змінити саму нормативно-інституційну систему. Ігнорування цього вищими державними посадовцями якраз і є головним проявом корупції у найширшому значенні даного терміну.

На зміну форми державного правління впливають об'єктивні чинники: взаємовідносини між суб'єктами влади, які постійно породжують конфлікти, призводять до криз у системі державного управління; низький рівень легітимності президента і парламенту в суспільствах перехідного типу. А також суб'єктивні чинники: за умов політичної нестабільності новій політичній команді, яка набуває популярності, для заміни попередньої владної команди вигідно змінювати форму правління;

політичні сили, які мають вплив на зміну форми правління, пропонують ту форму, яка надає їм якомога більше владних повноважень. За цих умов надзвичайно важливо визначити справжні причини неефективності існуючої форми правління.

Серед таких причин найчастіше виявляються: незгодженість функцій органів державної влади на законодавчому рівні; низька підтримка діяльності конкретного президента чи наявного складу парламенту; деструктивна діяльність конкретних політичних партій; відсутність консенсусу основних політичних сил щодо стратегічного розвитку держави; бажання політичних лідерів ухвалювати рішення одноосібно, а не на основі демократичних правил і процедур.

Відсутність чіткої розбудови конституціоналізму є джерелом порушення послідовності політичної модернізації, ускладнення правової регламентації взаємодії суспільства і політичної еліти та дисфункції каналу функціонального зв'язку державних інстанцій. Успіх демократизації українського суспільства потребує нагального вирішення проблеми затвердження єдиної концепції модернізації українського конституціоналізму та правових механізмів функціонування політичної влади.

Конституційні реформи українського державного устрою не набули перманентного характеру і не сприяли стабілізації форми державного правління. Ліквідація рішень політичної реформи 2004 року, що мала місце у 2010 році, не тільки повернула конституційні положення у сфері розподілу політичних повноважень між органами державної влади, закріплені попереднім варіантом Конституції, а й підірвала легітимність Конституційного суду та підвищила ризики надмірної централізації політичної влади. Дисбаланс взаємовідносин між українським суспільством і владою, пору-

шення конструктивної взаємодії політичних сил негативно відобразились на суспільних очікуваннях та інтересах представників політичної еліти. У відповідності з цим правова політика сучасної Української держави «повинна бути зорієнтована на три основних взаємообумовлених пріоритети: дотримання прав людини, розвиток приватного права, забезпечення сильного правосуддя» (4, с. 175).

Політична компетентність системи державної влади в сучасних умовах постає як одна з найгостріших проблем сучасної політики. Вона є тим чинником, який може сприяти або стояти на заваді подоланню нестабільності суспільно-політичного розвитку, мінімізувати чи поглиблювати кризові явища у країні. Політична компетентність державної влади є критерієм ефективності й успішності здійснюваної нею політики, забезпечуючи високий рівень її легітимності. Політична компетентність державної влади визначається через застосування політичної стратегії і політичної тактики.

Визначення ієрархії стратегічних і тактичних цілей передбачає вибір прийнятних для кожного окремого випадку засобів досягнення мети національного розвитку. «Успіх приходить, коли проект спирається на ясне розуміння специфіки розвитку, на розробку оригінальної стратегії, мобілізує для неї всі доступні ресурси, коли народ бере участь у зміні своєї участі» (2, с. 254). Політична стратегія і тактика мають забезпечувати високий рівень легітимації політико-владної діяльності у країні та відповідати соціокультурному, політичному й економічному рівню розвитку суспільства. Цілісність та взаємоузгодженість блоків політичної стратегії і політичної тактики виступають однією з найважливіших умов успішності реформування системи державного управління.

5. Політичні процеси в Україні

Будь-яка політична система світу періодично піддається змінам. В державах, де відбувається навздогінна модернізація, політичні зміни відбуваються надзвичайно часто. Через майже вже 30 років одночасної трансформації політичної, правової, економічної систем Україна не стала державою із високим економічним розвитком, гідним рівнем життя суспільства, стабільною політичною системою. Суспільні відносини перебувають під впливом різноманітних криз: ідеологічної, політичної, економічної, державного управління.

В таких умовах розвиток суспільства значною мірою залежить від політико-управлінської еліти. Взаємовідносини між її суб'єктами, їх функції визначаються формою державного правління. Дискусії про форму правління тривають в українському суспільстві упродовж всього періоду незалежності. Особливо актуальним це питання після неодноразових внесення змін до Конституції України через Конституційний Суд (2004, 2010, 2014 роки), які змінювали форму правління, що є не припустимим у стабільних демократіях.

Конституційні моделі форм правління, їх політичні прояви в практиці зарубіжних країн і в Україні аналізує С.К. Бостан. Вплив глобалізації на форми правління аналізує А. Мілардович. С. Фіш, Р. Елгі і С. Меструп провели дослідження посткомуністичних перехідних суспільств і визначили форму правління, яка найбільше сприяє демократизації цих країн. Провідні юристи Ю.С. Шемшученко, В.Б. Авер'янов, О.В. Петришин досліджують особливості змішаної форми державного правління в Україні, зокрема, розкривають особливості взаємовідносин між Президентом і Урядом.

Крім політологічних і правових досліджень по даній темі, в українських ЗМІ існує безліч публікацій з висвіт-

лення позицій провідних політиків щодо найкращої форми правління для України. У згаданих працях аналізуються всі типи форми державного правління, їх переваги і недоліки, практика застосування у різних державах, однак причинам зміни форми державного правління в Україні не приділяється належної уваги. Метою моїх роздумів є політологічний аналіз зміни форми правління в Україні. Завдання полягає у з'ясуванні причин, які призводять до зміни форми правління в Україні, прогнозування її наступної зміни.

Форму державного правління вивчають, як правило, три науки: теорія держави і права, конституційне право, політологія. Перша досліджує методологічні основи пізнання форми правління, її історичні типи, друга вивчає правові основи її функціонування, третя аналізує реальні взаємовідносини суб'єктів політичної влади.

Важливо є дослідити вплив політичного середовища на правову конструкцію влади, за допомогою якої здійснюється фактичне управління суспільними справами. В Україні, починаючи з 1996 р. і до сьогодні, існує змішана форма державного правління.

Вважається, що певні ознаки президентсько-парламентської республіки були закріплені ще 1919 р. у Німеччині (Веймарська Конституція) і вперше така форма була запроваджена у цьому ж році у Фінляндії. Класичною змішаною республікою вважається П'ята Республіка у Франції [1, с. 13-14]. У сучасному світі до республік зі змішаною формою державного правління відносять: Австрію, Білорусь, Болгарію, Боснію і Герцоговину, Естонію, Ірландію, Ісландію, Італію, Киргизстан, Латвію, Польщу, Росію, Україну, Фінляндію, Францію, Хорватію, Чехію, Югославію. Загалом дослідники форм правління нараховують 35 держав, які є змішаними [2, с.479].

Варто зазначити, що С.К. Бостан критикує такий тип форми державного правління як республіка. Цей термін

означає “справа публічна (загальна)”, він не дає чіткого уявлення про форму державного правління. На думку вченого, замість республіки слід вживати термін “поліархія”. Останній був вжитий ще в оксфордському словнику 1909 р., де визначався як форма організації влади протилежна монархії. До наукового обігу поняття “поліархія” запровадили американські політологи Р. Даль та Т. Ліндблом. Поліархія (з грец. – багатовладність) – це тип політичного режиму, який характеризується розподілом та розсосередженням влади між її різними центрами та носіями [3, с. 496]. Натомість, С.К. Бостан поліархію розуміє як відмінну від монархії, деконцентровану політико-правову систему вищих законодавчих та виконавчих органів державної влади, організація й функціонування якої ґрунтуються на принципі поділу влади та відповідній системі стримувань і противаг [4, с. 138]. Відповідно до цього С.К. Бостан виділяє чотири типи змішаних поліархій: президентсько-парламентську, напівпрезидентсько-напівпарламентську, напівпарламентсько-напівпрезидентську, парламентсько-президентську. В одному випадку поліархія розуміється як режим, у іншому як форма правління. Спільним є підхід, який зумовлений розбіжністю між формально-юридичною системою верховної влади та її виявом на практиці. У світовому досвіді є приклади, коли неформальний вплив президента чи парламенту є значно більшим, ніж його зафіксовані в законодавстві повноваження.

На думку О.І. Зазнаєва, кожна змішана форма не просто поєднує риси “чистих систем”, але прив’язана до певного “материнського” типу. Вчений визначає вісім змішаних форм – непрезидентарна президентська система, парламентарна президентська система, не-парламентарна напівпрезидентська система, непрезидентарна напівпрезидентська система, парламентарна напівпрезидентська система, президентарна парла-

ментська система, суперпрезидентська парламентська система і суперпарламентарна президентська система [5, с.118-142].

Справді у кожній країні форма правління має свої особливості, зумовлені історичним досвідом, політичною ситуацією, діяльністю конкретної політико-управлінської еліти. Безперечно, будь-яка типологія нівелює певні особливості, оскільки її метою є уніфікація спільних ознак. Не варто створювати широкі класифікації, які заплутують. Слід дотримуватися традиційної типології змішаної форми, яка виділяє напівпрезидентську і напівпарламентську системи або президентсько-парламентську і парламентсько-президентську форми правління.

За умов змішаної форми правління організація верховної державної влади, порядок утворення її органів та їх взаємини з населенням поєднують у собі ознаки президентської та парламентської республік. Від президентського типу запозичується всенародне обрання президента, який має повноваження виконавчої влади, від парламентського типу – парламентська відповідальність уряду, який очолює прем'єр-міністр. Взаємовідносини між президентом і парламентом перетворюються на конкуренцію за право формувати уряд.

Концепція Конституції України, схвалена Верховною Радою УРСР 19 червня 1991 р., передбачала, що в конкретно-історичних умовах розвитку країни прийнятною формою організації її державної влади є президентська республіка [6]. Згідно Указу Президента від 27 вересня 1993 р. “Про керівництво Кабінетом Міністрів України”, глава держави став безпосереднім керівником уряду. Державу, де глава держави – президент – обирається народом і є главою уряду, який йому підзвітний, вважають президентською республікою. Договір “Про ос-

новні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України” від 8 червня 1995 р. закріпив значні повноваження Президента. Конституція України у 1996 р. встановила президентсько-парламентську форму правління, закріпивши вищим органом виконавчої влади Кабінет Міністрів України. Хоча деякі науковці вважають, що фактично більшість владних функцій все одно було зосереджено в Президенті.

Згодом у політичних і наукових колах розпочинається обговорення переходу України до парламентсько-президентської республіки. 8 грудня 2004 р. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про внесення змін до Конституції України” (№ 2222), який набув чинності 1 січня 2006 р. Нова редакція Конституції змінила форму правління з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську. Однак відомо, що прийняті зміни були результатом компромісу між владою і політичною опозицією щодо мирного врегулювання політичного конфлікту, який виник після другого туру голосування на виборах Президента України 21 листопада 2004 р. Поспішність і врахування суб’єктивних чинників, а не об’єктивних, призвели до того, що в Конституцію України була внесена норма про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України.

До речі, в більшості демократичних держав у Конституції не згадується порядок утворення коаліцій та правила поведінки в їхніх рамках. Негативним чинником в Україні стали амбіції лідерів трьох найбільших політичних партій, які створили парламентські фракції і весь час боролися за те, щоб саме їхня фракція була ключовою у коаліції парламентських фракцій. У країнах Європейського Союзу парламентська більшість є лише інструментом формування уряду. Українські дослідники

визначають коаліційну більшість в українському парламенті як “політичний квазіінститут державної влади, який почав підміняти собою єдиний законодавчий орган влади в Україні” [7].

У політологічних працях досліджуються ситуації, коли політична партія Президента знаходиться в опозиції до парламентської більшості. Зрозуміло, що за таких умов відбувається затягування процесу прийняття певних законів, рішень через застосування цими суб’єктами механізмів стримувань і противаг. Теоретично, якщо Президент є представником політичної сили, яка входить до більшості, це сприяє ефективному правлінню. Однак, ще бувають випадки коли політична сила Глави держави не підтримує його дій і тоді Президент, уряд і парламент, розділений на більшість і опозицію, займають різні позиції, що призводить до постійних конфліктів.

Перехід України у 2006 р. до парламентсько-президентської форми правління супроводжувався звинуваченнями президентсько-парламентської форми правління в породженні авторитарних методів управління. Натомість, парламентсько-президентська форма правління уявлялася як система, що сприяє демократизації відносин між владою та суспільством і взагалі є більш ефективною. Однак і ця форма правління в українських реаліях не виправдала себе.

Перед Україною знову постало питання, яку форму правління обрати. У квітні 2008 р. було проведено опитування лідерів парламентських партій щодо конституційної реформи. Одне із запитань стосувалося форми державного правління. Відповіді провідних політичних партій різнилися від президентської до парламентської форм правління [8].

Рішенням Конституційного Суду від 30 вересня 2010 р. закон №2222 визнаний неконституційним “у зв’язку з

порушенням процедури його розгляду і ухвалення”. З цього дня Україна знову повернулася до Конституції України в редакції 1996 р. і відповідно до президентсько-парламентської форми правління. Це означає, що повноваження парламенту скорочуються, а президента – розширюються. М. Томенко, аналізуючи український конституційний процес, констатує, що “завжди переважала політична кон’юнктура, тобто проекти відповідних змін готувалися “під когось” (чинного Президента, Прем’єр-міністра, лідера політичної сили), що передбачає реалізацію персоніфікованих очікувань щодо подальших перспектив того чи іншого політика” [9, с.270].

Парламентсько-президентська форма правління була запроваджена при особливих обставинах і відмінена по-особливому. Така відміна поставила більше запитань, ніж вирішила проблем. Хоча в Україні є достатньо прихильників президентсько-парламентської форми правління, особливо після декількох років неефективного функціонування парламентсько-президентської форми правління. Ю.С. Шемшученко та В.Б. Авер’янов підтримують думку, що “всенародно обраний Президент за умов змішаної форми правління має бути достатньо “сильним” – з тим, щоб активно і конструктивно впливати на систему органів виконавчої влади та її кадрове забезпечення” [10, с.5]. Деякі політики у той час вважали, що повернення до Конституції 1996 р. “дає додаткову можливість, по-перше, контролювати, моніторити хід реформ і впливати на тих, хто не хоче йти досить швидкими кроками ... це може стати тією політичною силою, яка перетворить політичну волю на політичний двигун” [11, с.1].

Однак не потрібно забувати, що президентсько-парламентська форма може призвести до авторитаризму, як це вже було в Україні до 2004 року. І як це стало у 2010 році після змін до Конституції України. Не важко спро-

гнозувати, що через деякий час згуртуються політичні сили, які будуть виступати за обмеження повноважень президента і розширення функцій парламенту.

Раніше вважалося, що змішана система є найкращою для молодих демократій, оскільки найкраще дозволяє урівноважити й збалансувати систему влади. Досвід багатьох постсоціалістичних країн свідчить, що реалізація гарно виписаної змішаної форми правління на практиці має результати відмінні від очікуваних. Причиною такої ситуації є неврахування важливих чинників. Наприклад, форма правління з посиленою роллю президента вимагає більшої культури узгодження інтересів між законодавчим органом та урядом. С.К. Бостан застерігає, що відсутність відповідних умов перетворює змішану президентсько-парламентську форму правління із значними юридичними повноваженнями президента у президентську або суперпрезидентську поліархію, як це відбулося у деяких посткомуністичних країнах [12, 367].

Отже, на початку нашої незалежності у нас фактично була президентська республіка, з 1996 р. – президентсько-парламентська, з 2006 р. – парламентсько-президентська, з 2010 р. – знову президентсько-парламентська, а з 2014 р. – парламентсько-президентська. Очевидно, що при наступній зміні форми правління в Україні буде обговорюватися її парламентський тип. Справді, після невдалого функціонування парламентсько-президентської форми, що розбалансувала систему державного управління, потрібна чітка вертикаль виконавчої влади, яка дозволить провести реформи. Однак результат цих реформ залежить від мети, яку будуть переслідувати її організатори і від того, які методи вони будуть використовувати.

Сьогодні рівень політичної і правової культури членів

політичних партій недостатній для запровадження в державі парламентської форми правління, однак це не означає, що ця форма не може бути ефективною.

Парламентська форма правління визнається багатьма дослідниками як найкраща для країн Центрально-Східної Європи. Зокрема, С. Фіш довів, що ті країни, які раніше створили відносно сильний законодавчий орган, є значною мірою більш демократичними, ніж ті, в яких парламент є відносно слабким. Р. Елгі і С. Меструп аналізують дослідження про 12 центрально-східних держав і приходять до висновку, що будь-які варіанти напівпрезидентської республіки створюють більше проблем, ніж вирішують, і вважають, що “якщо демократія ще є слабкою, тоді краще за все уникати будь-яких форм напівпрезиденства”. Сильна законодавча влада, на їх думку, є найкращою для демократизації [13].

Знайдуться, звичайно, ті, хто будуть заперечувати прямий зв'язок рівня демократії і ефективності управління суспільними справами. Однак, це лише поверхові думки, враження від процесів демократизації в Україні. Більш обрнтованим є твердження, що “демократія – це важливий чинник для тривалої політичної стабільності, раціонального управління економікою і ефективного суспільного адміністрування”. А. Умланд вважає, що створення слабкої напівпрезидентської системи з домінуючою владою Верховної Ради або чисто парламентської республіки дозволить існування консолідованої демократії. Остання, на його думку, надасть механізм врегулювання конфліктів між економічними елітами країни, а також між культурно поділеним населенням заходу і центру, з одного боку, і півдня і сходу, з іншого. По-друге, демократизація – це ключ до довгострокових перспектив України на міжнародній арені, а вступ до Європейського Союзу може стати об'єдную-

чою ідеєю для конфліктуючих політичних сил і для соціальних груп сходу і заходу країни [14].

Якщо аналізувати політичну суб'єктивну складову зміни форми державного правління, то логічним буде висновок, що політичні партії не дозволять створити президентську республіку, оскільки велика частина політиків володіла значними повноваженнями і вони будуть навпаки боротися за збільшення обсягу їх функцій. Крім того, суспільство, яке відчуло певну свободу після Революції Гідності, побачило демократичні процедури ухвалення рішень, навряд чи дозволить повернутися до авторитарного режиму будь-якого президента. Потрібно прагнути створити ефективний діалог між суспільством і владою, а це можливо завдяки широкій участі і політиків, і громадян у процесі управління суспільними справами.

Також набуває поширення твердження, що у сьогоденнішому глобалізованому світі форма правління вже немає суттєвого значення, оскільки на політику держав впливають наднаціональні структури. “Держави і уряди з різними типами демократії будуть вирівнюватися, все частіше опиняючись в підпорядкованому стані перед міжурядовими організаціями і глобальними гравцями” [15]. Звичайно, така теорія має право на існування і на розвиток, однак це тема окремого дослідження.

Отже, на зміну форми державного правління впливають наступні чинники:

1. Об'єктивні: а) взаємовідносини між суб'єктами влади постійно породжують конфлікти, призводять до криз у системі державного управління; б) рівень легітимності президента або парламенту (президента і парламенту) дуже низький.

2. Суб'єктивні: а) новій політичній команді, яка набуває популярності, для заміни попередньої владної команди, вигідно змінити форму правління; б) політичні

сили, які мають вплив на зміну форми правління, пропонують ту форму, яка надасть їм найбільше владних повноважень.

Об'єктивні й суб'єктивні чинники в політиці існують завжди. Будь-якій політичній команді для ефективного управління суспільними справами необхідні владні повноваження. Важливим моментом їхньої діяльності є їх мета і засоби, які вони використовують для її досягнення. Крім того, надзвичайно важливо визначити справжні причини неефективності існуючої форми правління. Наприклад, це може бути неузгодженість функцій органів державної влади на законодавчому рівні; низька підтримка діяльності конкретного президента чи наявного складу парламенту, останнє не означає, що певна форма правління не відповідає потребам даного суспільства; деструктивна діяльність конкретних політичних партій, яка не може беззаперечно свідчити, що всі партії є такими; відсутність консенсусу основних політичних сил щодо стратегічного розвитку держави; бажання політичних лідерів ухвалювати рішення одноосібно, а не на основі демократичних процедур.

Причиною неефективності форми правління в Україні є те, що при її виборі враховуються думки лише провідних політичних сил, зокрема їхній реальний вплив на конституційний процес. В обговоренні форми державного правління участь беруть депутати, міністри, журналісти, в той час як, в першу чергу, це питання повинні вирішувати експерти, які ґрунтовно досліджують функціонування різних форм правління, аналізують світовий і вітчизняний досвід протягом багатьох років. Їхній аналіз повинен ґрунтуватися на наукових методах, чітких критеріях оцінювання, статистичних даних і на врахуванні політичної ситуації в країні.

Література:

1. Теоретичне підґрунтя

1. Linz J., Valenzuela A. The Failure of Presidential Democracy. Volume 1. – JHU Press, 1994. – 192 p.
2. Rostow W. W. Politics and the Stages of Growth. – CUP Archive, 1971. – 410 p.
3. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. – Princeton University Press, 1997. – 453 p.
4. Демократія: Антологія. / Упоряд. О. Проценко. – К.: „Смолокип”, 2005. – 1108 с. – („Політичні цінності”).
5. Dahl R. A. A Preface to Democratic Theory, Expanded Edition. – University of Chicago Press, 2006. – 176 p.
6. Мельвиль А. Ю. Демократические транзиты: теоретико-методологические и прикладные аспекты. – Московський общественный науч. фонд, 1999. – 105 с.
7. Barker E. The Political Thought of Plato and Aristotle. – Dover Publications, 2012. – 592 p.
8. The classics of western spirituality. Augustine of Hippo: Selected Writings. – Paulist Press, 1984. – 514 p.
9. Wokler R. Rousseau and Liberty. – Manchester University Press, 1995. – 299 p.
10. Tocqueville A. Democracy in America. – Library of America, 2004. – 941 p.
11. Held D. Models of Democracy. – Stanford University Press, 2006. – 338 p.

2. Сутнісні трансформації

1. Еллинек Г. Общее учение о государстве. Пер. с нем. / Г. Еллинек. – СПб.: Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2004. – 752 с.
2. Макиавелли Н. Государь. История Флоренции. Пер. с ит. / Н. Макиавелли. – М.: Эксмо, 2010. – 432 с.
3. Челлен Р. Государство как форма жизни. Пер. с швед. / Р. Челлен. – М.: РОС-СПЭН, 2008. – 319 с.
4. Симонишвили Л.Р. Формы правления: История и современность. Учебное пособие. / Л.Р. Симонишвили. – М.: Флинта; МПСИ, 2007. – 280 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
6. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Т. 6: Т-Я – К.: «Українська енциклопедія», 2004. – 768 с.
7. Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики. Монографія. / С.К. Бостан. – Запоріжжя: Юридичний інститут, 2005. – 540 с.
8. Теория государства и права: Учебник / А.С. Пиголкин, А.Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев, А.Х. Саидов. / Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Юрай-Издат, 2005. – 613 с.
9. Шуляк С.В. Неопатримоніальні диктатури в арабському світі: аналіз баасистської моделі: Автореферат на здобуття наук. ст. канд. політ. наук / С.В. Шуляк. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет, 2004. – 18 с.
10. Сафонов В.Н. Соотношение форм правления и режимов правления / В.Н. Сафонов // Социально-политический журнал. – 1998. – № 1. – С. 112-121.
11. Политология: Учебник / А.Ю. Мельвиль [и др.]. – М.: МГИМО (Университет) МИД России, Проспект, 2010. – 624 с.

3. Проблема типологізації

1. Якушик В. Типологізація держави (Словник політичної думки) / В. Якушик // Політологічні читання. – 1995. – № 2. – С. 278-281.

2. Холмс С. Сверхпрезидентство и его проблемы / С. Холмс. // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. – 1994. – № 1 (6). – С. 23.

3. Конституция Российской Федерации: Проблемный комментарий / Отв. ред. В.А. Четвернин. – М.: Центр конституционного исследования МОНФ, 1997. – 702 с.

4. Зазнаев О.И. Типология форм правления: работа над ошибками / О.И. Зазнаев. // Полис. – 2006. – № 1. – С. 92-103.

5. Линдблом Ч. Политика и рынки. Политико-экономические системы мира. Пер. с англ. / Ч. Линдблом. – М.: Институт комплексных стратегических исследований, 2005. – 448 с.

6. Хеллоуэлл Дж.Х. Моральные основы демократии: Пер. с англ. / Дж.Х. Хеллоуэлл. – М: ППП, 1993. – 141 с.

7. Шумпетер Й.А. Капитализм, Социализм и Демократия: Пер. с англ. / Й.А. Шумпетер. – М.: Экономика, 1995. – 540 с.

8. Сморгунов Л.В. Современная сравнительная политология: Учебник / Л.В. Сморгунов. – М.: «РОССПЭН», 2002. – 472 с.

9. Лебедева Т.П. Либеральная демократия как ориентир для посттоталитарных преобразований / Т.П. Лебедева // Полис. – 2004. – № 2. – С. 76-86.

10. Мельвиль А.Ю. О траекториях посткоммунистических трансформаций / А.Ю. Мельвиль // Полис. – 2004. – № 2. – С. 64-75.

4. Вектори аналізу

1. Веймер Девід Л., Вайнінг Ейден Р. Аналіз політики: Концепції і практика / Девід Л. Веймер, Ейден Р. Вайнінг / Пер. з англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000. – 654 с.

2. Дискин И. Кризис...И все же модернизация! / И. Дискин. – М.: Издательство «Европа», 2009. – 264 с.

3. Катаев С.Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посібник / С.Л. Катаев. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.

4. Минькович-Слободяник О.В. Правова політика: стратегічні пріоритети і напрями вдосконалення: монографія / О.В. Минькович-Слободяник. – К.: Логос, 2012. – 196 с.

5. Мотрошилова Н.В. Цивилизация и варварство в эпоху глобальных кризисов / Н.В. Мотрошилова. – М.: ИФРАН, «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 480 с.

6. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця (та ін.). – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

5. Політичні процеси в Україні

1. Петришин О. В. Форма державного правління в Україні: до пошуку оптимальної моделі / О. В. Петришин, В. Є. Протасова // Проблеми організації державної влади в Україні в контексті політико-правової реформи: матеріали Методологічного семінару (м. Київ, 2 квітня 2008 р.). – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 11-22.

2. Бостан С. К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики: [монографія] / Бостан С. К. – Запоріжжя: Юридичний ін-т, 2005. – 540 с.

3. Карасьов В. Ю. Поліархія / В. Ю. Карасьов // Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка]. – [2-е вид., доп. і перероб.]. – К.: Генеза, 2004. – С. 496.

4. Бостан С. К. Цит. праця.

5. Зазнаев Олег Иванович. Полупрезидентская система (политико-правовой анализ) : дис. ... доктора юрид. наук : 23.00.02 / Зазнаев Олег Иванович. – Казань, 2006. – 401 с.

6. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про Концепцію нової Конституції

України» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 35. – Ст. 466.

7. Глотов Б. Класифікація форм державного правління: український контекст [Електронний ресурс] / Борис Глотов, Марія Кудрявцева. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/2010_2/10gbbpuk.pdf

8. Рахманін С. Законний вопрос [Електронний ресурс] / С. Рахманін // Зеркало недели. – 2008. – 1–7 марта. – № 8 (687). – Режим доступу : <http://www.zn.ua/1000/1550/62236/>

9. Томенко М. В. Конституційний процес як пошук стратегічних пріоритетів України : [монографія] / Томенко М. В. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 299 с.

10. Шемшученко Ю. С. Яка модель Президента потрібна у змішаній формі державного правління / Ю. С. Шемшученко, В. Б. Авер'янов // Правова держава : щорічник наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – Вип. 21. – С. 3-8.

11. Половинчак Ю. Конституційний реверс / Ю. Половинчак // Україна Бізнес Ревю. – 2010. – № 44-45. – 7 жовтня. – С. 1-2.

12. Бостан С. К. Цит. праця.

13. Умланд А. Превосходство парламентаризма [Електронний ресурс] / Андреас Умланд // Диалог.ua. – 2010. – 18 октября. – (Зал періодики). – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/issue_full.php?m_id=20021

14. Умланд А. Цит. праця.

15. Милардович А. Президентство или парламентаризм для Центральной и Восточной Европы в эпоху глобализации? [Електронний ресурс] / А. Милардович ; [пер. А. Маклакова] // Диалог.ua. – 2006. – 12 января. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=5378

Petro Myronenko

Doctor of Political Sciences,
academician-founder of
the Academy of Political Sciences

State Government and its Transformations

Political transformations of the forms of government at the end of the twentieth and early twenty-first centuries marked the transition of many countries from authoritarianism to democracy. This complex process characterizes the common paradigmatic traits, as well as various regional, local and other differences, which actualizes the significance of the scientific problem, which is the basis of the proposed scientific thinking. They presented the main directions of political analysis of the essence of forms of government, analyzed their transformations, peculiarities of transitional models of state power in the post-socialist space, reveals the dynamics of the formation of a democratic form of government in modern Ukraine.

Keywords: form of government, political transformations, political decisions, political system.